

მარი სიმონიშვილი*

რაფიელ ერისთავის შემოქმედება და მისი ლირიკის ძირითადი ტენდენციები

I. შესავლის ნაცვლად

რაფიელ ერისთავი იმ მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელთაც წარუშლელი კვალი დატოვეს ქართული კულტურის, ლიტერატურის, საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების საქმეში. ის პირველად 1846 წელს ჩნდება ქართულ პრესის ფურცლებზე, ნარკვევით ფშავ-ხევსურეთის შესახებ.¹ ამის შემდეგ იგი სიცოცხლის ბოლომდე საქვეყნო საქმის სამსახურშია. აქვეყნებს არა მხოლოდ პოეტური ხასიათის ტექსტებს, არამედ სამეცნიერო შინაარსის პუბლიკაციებსაც. რაფიელ ერისთავი იყო ქართველთა ეთნოგრაფიული ყოფის აღმწერი, ლექსიკოგრაფი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების აქტიური წევრი; მის სახელთანაა დაკავშირებული საქართველოში პროფესიული თეატრის, მუზეუმის, ბიბლიოთეკის დაარსება. მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილისა და სხვათა გვერდით იღვწოდა ეროვნული საქმის წინსვლისათვის, ქართული კულტურის სათანადოდ წარმოჩენისა და პოპულარიზაციისთვის.

რაფიელ ერისთავის ლექსები გამოხატავს იმ ეროვნულ სულისკვეთებას, რომელიც ქართულ მწერლობაში სამოციანელებმა დაამკვიდრეს. მათი მთავარი მიზანი ხომ ქართველი ერის დამოუკიდებლობისა და ქართული ენის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა იყო. სალექსოდ ავტორი მარტივ ხალხურ სიტყვებს ირჩევს. მის ბევრ ლექსს ხალხური ამბავი, თქმულება ან გადმოცემა უდევს საფუძვლად, მაგრამ პოეტური ოსტატობის წყალობით ინარჩუნებს ორიგინალურ ხასიათს. მისი ლექსები ვარიანტებად გავრცელდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, მაგალითად: „პურის მოსავალი“, „სამშობლო ხევსურისა“.

ნაშრომის მიზანია რაფიელ ერისთავის ლირიკის ძირითადი ასპექტების წარმოჩენა. მის შემოქმედებაში ვხვდებით: ლექსებს, მოთხრობებს, ისტორიულ პო-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი, marisimonishvili13@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4866-8870>

¹ ითონიშვილი ვ., ქართული ეთნოგრაფიის ნარკვევები, თბილისი, 1989, 40.

ემებს, პიესებსა და თარგმანებს. პოეტისთვის სამშობლოს დამოუკიდებლობა და თავისუფლება იმდენად ამაღლებული ცნებებია, რომ თავისი შემოქმედებით მკითხველს უღვივებს ქვეყნისა და მშობლიური მიწის უპირობო სიყვარულს.

II. ბიოგრაფიულ სათავეებთან

რაფიელ ერისთავი 1824 წლის 9 აპრილს დაიბადა სოფელ ქალაში (გორის მაზრაში), ბავშვობა კი კახეთში, სოფელ ქისტაურში გაატარა. ეს სოფელი მეფე ერეკლეს უბოძებია რაფიელის დიდი პაპისთვის, ბეჟან ერისთავისთვის. წერა-კითხვა დედას უსწავლებია. ოჯახს არაჩვეულებრივი ბიბლიოთეკა ჰქონდა, თვით მარი ბროსეც კი აღფრთოვანებულა მისი ნახვით. გონიერი და გულმოდგინე რაფიელი მამამ ჯერ თელავის სამაზრო სასწავლებელში მიაბარა, მერე შუამთის მონასტერში. მცირე ხანს იგი გორში იღებდა განათლებას, ბოლოს უკვე თბილისში – კეთილშობილთა გიმნაზიაში, რომელიც 1844 წელს დაამთავრა. სწავლის გაგრძელება მან თვალების პრობლემის გამო ველარ შეძლო და გიმნაზიის დამთავრებიდან ორიოდე წლის შემდეგ იგი თიანეთში იწყებს სამსახურს თუშ-ფშავ-ხევსურეთის სამმართველოს თარჯიმნად. რუსული ენის ჩინებული ცოდნის წყალობით იგი მალე გაზეთ „კავკაზში“ ბეჭდავს პუბლიცისტურ წერილებსა თუ ნარკვევებს. მას რუსულად დაუნერია მოთხრობა „ჩანჩურა“, რომელიც გამოუქვეყნებია ალმანახში „ზურნა“. რაფიელმა რამდენიმე სამსახური გამოიცვალა, იყო ზუგდიდის ოლქის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელიც. სწორედ, ზუგდიდში ცხოვრების პერიოდში გაიცნო მომავალი მეუღლე, თეოდოსია.²

სიცოცხლის უკანასკნელი წლები რაფიელ ერისთავმა თელავში გაატარა, აქვე გარდაიცვალა 1901 წლის 19 თებერვალს. პოეტის ანდერძის თანახმად, იგი საგვარეულო სასაფლაოზე დაკრძალეს.³

III. რაფიელ ერისთავის შემოქმედებითი ასპექტები

ქართველ მწერალთა შორის რაფიელ ერისთავს თავისი განსაკუთრებული ადგილი უკავია. მის კალამს ეკუთვნის მრავალი ლექსი, პოემა, მოთხრობა, პიესა,

² ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბილისი, 1979, 194.

³ ხუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოები, რაფიელ ერისთავი, ქუთაისი, 1918, 5.

თარგმანი, ამასთანავე იგი ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული, ენათმეცნიერული თუ ლექსიკოლოგიური ნაშრომების ავტორია. მისი გამორჩეული სამწერლო უნარები თავიდანვე სწორად შეაფასა ილია ჭავჭავაძემ და აღნიშნა ივერიის გვერდებზეც, რომ რაფიელმა შექმნა ხალხური პოეზიის სკოლა.⁴ სწორედ მან გაუკვალა ლიტერატურული გზა ქართველ ხალხოსნებს: ნიკო ლომოურს, ეკატერინე გაბაშვილს, სოფრომ მაგალობლიშვილს. იგი თარგმნიდა პუშკინის პოეზიას, კრილოვის იგავ-არაკებს, გადმოაქართულა ვოდვეილები, რომელთაგანაც „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“ ყველაზე ცნობილია მკითხველი აუდიტორიისთვის, იგი დიდი წარმატებით დაიდგა ქართული თეატრის სცენაზე.

დიდი მონდომებითა და ინტერესით აგროვებდა რაფიელ ერისთავი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს, მასვე შეუდგენია ლექსიკონები (მათ შორის – სულხან-საბასი, რომლის ორი ათასი გვერდი საკუთარი ხელით გადაუწერია), დიდია მისი წვლილი ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავებაში.⁵ რაფიელი თავმჯდომარეობდა დრამატულ საზოგადოებას, იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების აქტიური წევრი, მუშაობდა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენ კომისიაში.⁶

სამოციანელთა საქმიანობამ გააფართოვა რაფიელ ერისთავის პოეტური არეალი, უფრო გააღრმავა სამუშაო თემატიკა და გამოუმუშავა წერის ორიგინალური მანერა. რაფიელის შემოქმედებამ, მისმა ეროვნულ-პატრიოტულმა ლექსებმა, ქართველი ხალხის გულწრფელი სიყვარული და აღიარება მოიპოვა. იგი სრულიად ახალგაზრდა ჩაება ეროვნულ ცხოვრებაში.

რაფიელ ერისთავის შემოქმედებაში ვხვდებით: ლექსებს, მოთხრობებს, ისტორიულ პოემებს, პიესებს და თარგმანებს, რომლებიც დღესაც უდიდესი პოპულარობით სარგებლობს და არ დაუკარგავთ მხატვრული ღირებულება. პოეტის ლექსები განმსჭვალულია უდიდესი ეროვნული სულისკვეთებით, რომელიც ჩვენს მწერლობაში ჯერ კიდევ სამოციანელებმა დაამკვიდრეს. მათ გზას აგრძელებს სწორედ რაფიელ ერისთავიც. მისი შემოქმედებისთვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია ეროვნული თავისუფლების მოტივი. ეს კი მის შემოქმედებაში თავს იჩენს სამწერლობო ასპარეზზე გამოჩენისთანავე. ამ მხრივ განსაკუთრებულია ლექსი

⁴ ნაკაშიძე თ., დედაენის საგალობელი რაფიელ ერისთავის შემოქმედებაში, ხიჭაური, 2019, 22.

⁵ იხ., იქვე, 61.

⁶ იქვე.

„იაგ-ნანა, ვარდო-ნანა, იაგ-ნანიანო“, რომელიც რაფიელ ერისთავმა 1853 წელს დაწერა და ქართველ ბავშვებს უძღვნა. ამ ლექსით მათ სამშობლოსთვის თავგანწირვას ასწავლის, მოუწოდებს გმირული საქციელისკენ.

სამშობლოსადმი უდიდესი სიყვარულით განმსჭვალული პოეტი, იგონებს ქართველთა გმირულ საქციელს, მათ თავგანწირვას. პოეტი ცდილობს შეგვახსენოს ის ღირსეული ეპოქა, რომელიც შექმნეს ქართველებმა. ამის ნათელი მაგალითია ლექსი „რას ერჩი მაგ ბიჭს, თათარო?“, რომელშიც ნათლად ჩანს ჩვენი ქვეყნის მამა-პაპათა ბრძოლა და თავგანწირვა;

„რას ერჩი მაგ ბიჭს თათარო! –
ხომ ჰხედავ, დაკოდილია?
მამულისათვის იბრძოდა,
რადგან მამულის შვილია.“⁷

საქართველოს დასაცავად ბრძოლის ველზე გასული მეომრები მშობელი ხალხის უდიდესი სიყვარულით არიან შთაგონებულნი და უკიდურესი გაჭირვების დროსაც არ ეცემიან სულიერად.

მის შემოქმედებაში განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ლექსი „დედაენა“.

მწერალი სამშობლოს მშობელ დედასთან აიგივებს და მიიჩნევს, რომ ისიც უფალივით ერთია ამქვეყნად. 1881 წელს გამოქვეყნდა რაფიელ ერისთავის ყველაზე ცნობილი პოეტური შედევრი – „სამშობლო ხევსურისა“. ეს ლექსი დღემდე დიდი სიყვარულით სარგებლობს მკითხველ საზოგადოებაში.

რაფიელ ერისთავი წერდა ლექსებს, რომლებიც ეხებოდა სოციალურ თემატიკას. იგი შემოქმედებაში საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს ლექსებს, სადაც ბატონყმობაა დაგმობილი. 1857 წელს რაფიელ ერისთავმა დაწერა ლექსი, რომელსაც უწოდა „მთხოვნელი მსაჯულისადმი“. აქ ასახულია ის, რაზეც იღია „კაკო ყაჩაღში“ საუბრობს, მაგრამ უფრო ვრცლად.

სოციალურ თემაზეა დაწერილი ასევე ლექსი „ღარიბი“. ამ ნაწარმოებში ღარიბი, მაგრამ სულიერად მდიდარი, ზნეობრივად ამაღლებული ადამიანი მიმართავს მდიდარს: „მილიონებსა ნატრობ, ეძებ ბედნიერებას, ფულებსა სცემ თავყვანსა, სდევნი მეცნიერებას... რასაც ეძებ ვერ ჰპოვებ, გეტყვი წმინდის გულითა, ვერა ჰპოვებ, რადგანაც, ღარიბი ხარ სულითა...“⁸ უამრავი ლექსი აქვს დაწერილი თუ გადმოთარგმნილი ამ მოტივზე რაფიელს. იგი ყოველთვის ალალი, მშრომელი ხალხის სადარაჯოზე იდგა და იზიარებდა მათ ჭირ-ვარამს.

⁷ ერისთავი რ., ლექსები, პოემები, თბილისი, 1974, 56.

⁸ კოტეტიშვილი ვ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1959, 509.

რაფიელ ერისთავის შემოქმედებაში ვხდებით სამ ძირითად ტენდენციას: პატრიოტულს, სოციალურსა და სატრფიალოს. უნდა ითქვას, რომ ერისთავის პატრიოტული მოტივი განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია. მისი პოეზია გარკვეულწილად დიდაქტიკურ ხასიათსაც ატარებს. ეს აიხსნება ქვეყანაში არსებული იმდროინდელი ვითარებით.

რაფიელ ერისთავს, როგორც ნიჭიერ საბავშვო მწერალს, დიდად აფასებდნენ ილია ჭავჭავაძე და ვაჟა-ფშაველა. მისი საბავშვო ლექსების ანალიზი ცხადყოფს, რომ პოეტი ღრმად იცნობს ბავშვის ფსიქოლოგიას. ამ ტიპის ლექსებიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა: „მერცხალი“, „გაზაფხული“, „დედა ენა“, „შემოდგომა“, „სურათი“, „ზამთარი“ და სხვ. რაფიელ ერისთავს დიდი წვლილი მიუძღვის ქართული საყმაწვილო ლიტერატურის განვითარებაში. მან ჩაუყარა საფუძველი საბავშვო პოეზიის იმ მიმართულებას, რომელიც შემდგომში ღირსეულად განაგრძო შიო მღვიმელმა.

IV. დასკვნა

„ქართველმა ხალხმა პოეტის სიცოცხლეშივე შეიგრძნო რაფიელ ერისთავის სისხლბორცეული კავშირი სამშობლო მიწასთან. ამიტომ იგი იმთავითვე იქცა ხალხის საყვარელ პოეტად. ერმა ყველაფერში, რასაც რაფიელი შეჰხებია, სამშობლოსადმი მისი უსაზღვრო სიყვარული ამოიკითხა. ამიტომ არ დანებდა პოეტი ისტორიული წარმავლობის მსახვრალ ხელს. რაფიელ ერისთავი დღესაც ისეა ამეტყველებული, თითქოს ჩვენი თანამედროვე იყოს. იგი ჩვენ წინაშე ხელახალი სიცოცხლით აღიმართა.“⁹

რაფიელ ერისთავის შემოქმედებამ, განსაკუთრებით კი მისმა ეროვნულ-პატრიოტულმა ლექსებმა, ქართველი ხალხის გულწრფელი სიყვარული და აღიარება დაიმსახურა.

გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურა

- ერისთავი რ., ლექსები, პოემები, თბილისი, 1974 [eristavi r., leksebi, p'oemebi, tbilisi, 1974]
- ვაშაყმაძე შ., რაფიელ ერისთავის დაბადების 150 წლისთავი, თბილისი, 1974 [vashaq'madze sh., rapiel eristavis dabadebis 150 ts'listavi, tbilisi, 1974]
- ითონიშვილი ვ., ქართული ეთნოგრაფიის ნარკვევები, თბილისი, 1989 [itonishvili v., kartuli etnografiis nark'vevebi, tbilisi, 1989]

⁹ ვაშაყმაძე შ., რაფიელ ერისთავის დაბადების 150 წლისთავი, თბილისი, 1974, 78-79.

- კოტეტიშვილი ვ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1959 [k'ot'et'ishvili v., kartuli lit'arat'uris ist'oria, tbilisi, 1959]
- ნაკაშიძე თ., დედაენის საგალობელი რაფიელ ერისთავის შემოქმედებაში, ხიჭაური, 2019 [nak'ashidze t., dedaenis sagalobeli rapiel eristavis shemokmedebashi, khich'auri, 2019]
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბილისი, 1979 [kartuli sabch'ota entsik'lop'edia, t'. IV, tbilisi, 1979]
- ხუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოები, რაფიელ ერისთავი, ქუთაისი, 1918 [khundadze s., kartuli lit'erat'uris sakhelmdzghvaneloebi, rapiel eristavi, kutaisi, 1918]

Mari Simonishvili*

THE MAIN TRENDS IN RAFIEL ERISTAVI'S LYRICAL WORKS

Abstract

Rafiel Eristavi stands as a pivotal figure who left an indelible mark on Georgian culture, literature, and public life. His first appearance in Georgian press came in 1846 with an essay about Pshav-Khevsureti, after which he devoted himself to public service for the remainder of his life. Beyond publishing poetic works, he contributed scientific publications and served as an ethnographic chronicler of Georgian life, a lexicographer, and an active member of the Georgian literacy movement. His legacy includes establishing Georgia's professional theater, museum, and library. Throughout his career, he collaborated with prominent figures like Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, and Jacob Gogebashvili to advance national causes and promote Georgian culture.

Eristavi's poetry embodies the national spirit that characterized Georgian literature in the 1860s, primarily focusing on the struggle for Georgian independence and language preservation. His lyrics employ simple folk vocabulary, and while many of his poems draw from folk stories, tales, and narratives, they maintain their originality through his poetic craftsmanship. Several of his works, such as "Bread Harvest" and "Motherland Khevsuri," achieved widespread popularity across Georgia in various regional versions.

This paper examines the principal aspects of Eristavi's lyrical works, encompassing his poems, short stories, historical poems, plays, and translations. Through his writing, the poet elevates the concepts of national independence and freedom, inspiring in his readers an unconditional love for their country and native land.

Keywords: Rafiel Eristavi, Ethnographer, Poet, Lyricist.

---

* PhD Candidate at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, marisimonishvili13@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4866-8870>